

Список використаних джерел :

1. Дичковський С. І. Культурний туризм індустріальної епохи: глобальні та локальні перспективи. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2020. № 2. С. 17–26.
2. Кузьмук О. Культурний туризм як інструмент формування національної ідентичності. URL : http://tourlib.net/statti_ukr/kuzmuk.htm (дата звернення : 21.10.2024).
3. Сіверс В. А., Братусь І. В. Культурологія туризму. URL : http://tourlib.net/statti_ukr/sivers2.htm (дата звернення : 15.09.2024).

Заліська Дарія

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Полтавського національного педагогічного
університету імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – А. Литвиненко)
(м. Полтава)*

ФІЛОСОФІЯ СИМВОЛІКИ ГОНЧАРСТВА ОПІШНОГО

Символіка в традиційних ремеслах є важливим елементом, що відображає культурні, історичні та соціальні аспекти життя певної спільноти. У різних регіонах світу ремесла, такі як вишивка, гончарство, ткацтво та інші, часто містять символи, що мають специфічні значення. Символіка може слугувати маркером національної або регіональної ідентичності, допомагаючи зберегти традиції та передавати їх наступним поколінням. Багато символів мають релігійне або духовне значення, які пов'язані з віруваннями чи обрядами. Наприклад, певні узори можуть захищати від зла або приносити удачу, вказувати на соціальний статус чи роль особи в суспільстві, відображати статус родини або громади. Символіка надає виробам художньої цінності й унікальності. Складні візерунки та кольорові комбінації роблять традиційні ремесла привабливими на ринку. У деяких випадках символи слугують формою комунікації, передаючи знання про природу, сезонні зміни або аграрні цикли.

Гончарні вироби, як й інші пам'ятки матеріальної культури, мають подвійну функцію – ужиткового предмета й інформаційного джерела про духовне життя їх творців. Вивчаючи твори, що містять музейні колекції та приватні збірки, матеріали археологічних досліджень, публікації в наукових і популярних виданнях, фольклорні джерела, можна скласти уявлення про еволюцію світогляду населення та його духовні пріоритети. Головна роль тут належить розкриттю змісту давньої символіки, яка втілена у формах і орнаментиці гончарних виробів, тому, що людина з прадавніх часів описувала дійсність символами або образами [1, с. 163–167].

Ця символіка втілена передусім в орнаменті, зародження пов'язують з процесом пізнання природи і прагненням первісної людини впорядкувати свої

уявлення про дійсність. Як результат, виникли схематичні зображення навколишнього світу – геометричні лінії та фігури, які в давнину наносили на вироби повсякденного вжитку. Орнаментика і форми керамічних виробів певною мірою зберегли цю духовну спадщину різних часів.

Символіка й мотиви палеоліту – зображення звірів, птахів, риб, ромбічний орнамент – головний об'єкт художньої творчості первісних мисливців. Орнаментальна символіка землеробських племен знайшла втілення в пам'ятках різних археологічних культур – геометричний орнамент у вигляді прямих і хвилястих ліній (коло, хрест, свастика, меандр), яким позначають природні стихії (сонце, земля, вода). Символічні мотиви стародавніх слов'ян і Київської Русі дохристиянського періоду переважно солярна орнаментика; атрибути і персонажі, пов'язані з культом сонця, що набули оберегового характеру. Пізніше виникли символи періоду християнства: хрести різного типу, риба, голуб, агнець, пелікан, «всевидяще око», мотиви, пов'язані із життям Христа і святих, легендами й фольклором.

Для нас сьогодні найпоширеніші орнаментальні мотиви у кераміці – це суто декоративні елементи, а в давнину вони мали глибоке символічне значення.

На теракотових гончарних виробах розміщений геометричний орнамент, виконаний гравіруванням. Його застосування зумовлене технологією, адже рельєфні лінії зміцнюють черепок так само, як і лисковані. Ці лінії розміщували або по всій посудині, або тільки на плечках і горловині. Орнамент у вигляді прямих і хвилястих ліній, цятки, гачкоподібних елементів, та їх різних комбінацій утворювався ритуванням за допомогою гострого предмету чи надавлюванням пальцями по сирому черепку. Про обрядовий характер орнаментики свідчить той факт, що святковий посуд для ритуальних потреб іноді суцільно вкривали декором, на відміну від предметів повсякденного вжитку, які могли бути зовсім без орнаменту або майже не мали його [4, с. 205-216].

Порівнюючи геометричний орнамент, виконаний у опішнянській кераміці за різними техніками, ми можемо помітити його тісну спорідненість - орнаменти розташовуються на чітко визначених місцях посудин і виконані за спільною композиційною схемою. У творах керамістів XIX – початку XX століть спостерігаємо ті самі концентричні кола і смуги, хвилясті лінії та елементи у формі гачків, які «нагадують» рельєфні фестоновані краї давніших виробів. Ці мотиви утворюють динамічну композицію, що складається з накладених одна на одну хвилястих ліній. Солярна орнаментика, яка є найпоширенішим видом декорування, присутня на опішнянських гончарних виробах, починаючи з виникнення землеробства на території України до XX століття. Ці мотиви зображали на посуді, неполив'яних рельєфних кахлях та люльках, що свідчить про глибокі традиції керамічного мистецтва регіону, його символічне значення,

зв'язок із природою, життям та язичницькими віруваннями. Хрест є одним з найперших символів сонця і вогню, єднання землі й неба, чотирьох сторін світу, перехрестя, вибору шляху, долі. про що свідчить велика кількість орнаментованих зразків археологічної кераміки. Його часто зображали в колі. Семантичне значення цього знака настільки змістовне й важливе, що його на підсвідомому рівні відтворювали впродовж тисячоліть. В оздобленні керамічних виробів цей символ послужив основою для розвитку одного з найпоширеніших декоративних елементів – розетки. Мотив розетки якнайкраще годиться для оздоблення посуду, вписуючись та підкреслюючи конструктивні особливості його форми. Прикладом можуть слугувати різноманітні миски ХІХ – початку ХХ ст., прикрашені розетками різноманітних конфігурацій. Як основний декоративний елемент, розетку найчастіше розміщують на дзеркалі дна виробів. У цьому разі вона детально розроблена як у графічному плані, так і в кольорі. Розетки меншого розміру вводять у композиційні схеми для декорування бортиків, тут вони простіші за будовою і виконані зазвичай однією фарбою. Таким чином народні майстри не усвідомлено поєднали християнську і язичницьку символіку [8, с. 163–167].

Окрім кераміки, солярні знаки широко використовували в інших видах селянського мистецтва – різьбленні по дереву й кістці, вишивці, ткацтві. Художні ідеї та образи, успадковані від попередніх поколінь, поступово оновлювались відповідно змінюваним естетичним і етичним нормам населення. Те, що аналогічні елементи орнаменту збереглися не тільки в кераміці, а й наприклад, у писанках, предметах, які ніколи не мали ужиткової функції, лише обрядову, свідчить про їх глибокий символічний зміст.

З культом сонця тісно пов'язана символіка зображення тварин (кінь, олень, півень, лев, баран, козел). Частина з них знайшла втілення в зооморфному посуді Полтавщини. Дослідники вважають, що в історії людства першими творами з глини були фігурки диких тварин епохи палеоліту, які мали культове призначення. Такі фігурки виготовляли перші мисливці, до глиняної маси вони часто додавали кістки тварин. У наступні епохи виник зооморфний посуд у вигляді диких, а пізніше – свійських тварин, що, вірогідно, слугував для жертвовної крові. Отже, ця традиція, яка зародилася на межі епох мисливства й землеробства, була втіленням давніх вірувань і поклонінням тваринам. Вплив культур Греції, Візантії, середньовічної Європи, де виробництво посуду досягло високого художнього рівня, також відіграв свою роль. Стилістика зооморфного посуду Полтавщини подібна до аналогічної з Чернігівщини, Київщини, Слобожанщини, що свідчить про загальнонаціональний характер цього явища, яке має низку локальних особливостей. Найпоширеніші види глиняного зооморфного посуду, більшість зразків якого з музейних колекцій датована ХІХ – початком ХХ ст., – це посуд у вигляді лева та барана. Такий посуд був

обов'язковим атрибутом святкового столу, його розміщували на полицях, мисниках. Він також відігравав роль декоративної скульптури в оздобленні житла [6, с. 35–39].

В Опішному існувала традиція виготовлення посуду у вигляді півня. Іноді за допомогою пластичного декору у вигляді півня виготовляли і чайники. Цей птах є одним з найулюбленіших образів українського фольклору і народного мистецтва. Крім декоративної скульптури фігурки тварин мали і практичне значення як іграшки для дітей.

В оздобленні керамічних виробів поряд з геометричним орнаментом часто застосовують рослинний. Це можна пояснити як інноваційними впливами – проникнення художніх стилів з Європи, знайомство місцевих майстрів зі східною орнаментикою завдяки різноманітним творам декоративного мистецтва, зокрема текстильним виробам, так і подальшим розвитком місцевої традиції. Іноді ми спостерігаємо дивовижний сплав першого і другого в процесі переосмислення цих впливів місцевими гончарями, для яких характерні свої усталені стереотипи мислення. Стилізувавши орнамент, прилаштувавши його до місцевих матеріалів і технологій, майстри формували й розвивали художню культуру регіону [7, с. 84–89].

Рис. 1. Глиняний посуд з рослинним орнаментом

Рослинні орнаменти в кераміці Опішні є одними з найбільш виразних і характерних елементів локального традиційного мистецтва. Вони не лише надають виробам естетичну привабливість, але й несуть глибоке символічне значення, відображаючи зв'язок людей з природою і їхнє сприйняття навколишнього світу. У рослинних орнаментах часто використовуються зображення квітів, листя, гілок і плодів (рис. 1.). Найпоширенішими є мотиви, що імітують різноманітні квіти, такі як ромашки, маки та соняшники. Кожен із

цих мотивів має своє значення і символізує певні бажання або мрії, такі як родючість, достаток, любов. Рослинні орнаменти в опішнянській кераміці виконуються в різних стилях – від простих і лаконічних до складних і багат шарових композицій. Керамісти часто використовують рельєфні техніки, наносячи орнаменти методом накладання глини або вдавлення, що надає виробам об'ємності та глибини. У кераміці Опішні кольори рослинних орнаментів часто відображають природні відтінки флори. Використовуються яскраві та насичені кольори, такі як зелений, жовтий, червоний і коричневий, що підкреслює енергію і живість природи. Традиційне поливання може додавати блиску і візуальної глибини. Рослинні орнаменти, присутні в опішнянській кераміці, часто символізують не тільки красу природи, а й глибокі зв'язки з обрядовістю, родинними традиціями та колективним досвідом. Наприклад, квіти можуть вважатися символами процвітання та благополуччя, а листя – ознакою зростання і нового життя.

Найрозповсюдженішим мотивом рослинного орнаменту є вазон, який походить від символіки Світового дерева, що існувала в міфології народів Азії, Індії, північні народи його також зображали на шаманських бубнах. Відтворення квітучого дерева чи гілки спостерігаємо на посуді – тарілках, макітрах, глечиках, на ічнянських мисках, мисках.

Такі орнаменти прикрашають не лише побутовий посуд, але й ритуальні предмети, такі як кахлі або предмети інтер'єру. Це надає кожному виробу унікальної вартості та додає глибину його змісту. Таким чином, рослинні орнаменти в опішнянській кераміці є яскравим виразом культурної ідентичності регіону, поєднуючи естетику з глибокими символічними значеннями, що відображають погляд місцевих майстрів на природу і життя. Рослинна символіка близька і зрозуміла українцям землеробам, які здавна життя природи ототожнюють із життям рослини, для яких квітка є ідеалом краси [4, с. 207–209].

Через вплив української народної культури та традицій опішнянські рослинні орнаменти мають схожість із петриківським розписом. Обидва види мистецтва відображають українські мотиви, елементи природи, рослинні орнаменти та геометричні узори. Глибокі корені українського народного мистецтва відображаються і в опішнянській гончарній майстерності, і в петриківському розписі, утворюючи унікальний стиль та характерний зразок українського декоративного мистецтва.

Керамічні вироби часто оздоблені зображеннями птахів, тварин, риб, небесних світил (сонця і місяця), які тісно пов'язані із символікою Світового дерева, раю (вирію).

Зображення птахів, дуже подібних до голуба й зозулі успадковані з язичницької міфології східних слов'ян, які органічно увійшли в давньоукраїнське мистецтво. У традиційному середовищі вони наділялися

магічними і обереговими властивостям. У християнській символіці голуб – це символ святого духу, в українському фольклорі пара голубів є символом вірного кохання, щирості й чистоти. Народні майстри їх зображали підкреслено декоративно, безпосередньо, іноді наївно, притаманними їм художньо-виражальними засобами [5, с. 857].

Дитячі іграшки – свищики у вигляді коників, баранчиків, козликів, півників, пташок - завжди були найпоширенішим видом народної пластики. Їх виготовляли полив'яними та без поливи, прикрашали рельєфним орнаментом, розписом, ангобом. Фігурки тварин трактували узагальнено, лише за допомогою скульпних пластичних деталей їм надавали ознак певної істоти.

До коня в українців особливе ставлення – це символ сили, швидкості, краси, влади. Як ліричний образ він оспіваний у численних народних піснях – найперший помічник у роботі, вірний товариш у бою [2, с. 87–90].

У музейних колекціях немало творів гончарства, на яких зображена християнська символіка. Це пояснюється тим, що все життя народу було унормоване за церковним календарем, що позначилося на предметах повсякденного вжитку. Іноді в народній свідомості постулати християнства вибагливо перепліталися з давніми язичницькими забобонами. Певна група пам'яток кераміки Чернігівщини пов'язана з християнською традицією. Ними послуговувалися в різних християнських обрядах під час підготування і святкування Різдва, Водохреща, Великодня, інших свят. Є. Спаська у 1920-х роках описала ці вироби та пов'язані з ними звичаї. Зокрема, архаїчній традиції зображати хрест на посуді, призначеному для освяченої води, ритуальних страв, молочних продуктів, присвятила розвідку «Глечик з хрестиком». Найпростіший хрест у вигляді двох перетнутих під прямим кутом ліній зображали на посуді багатьох стародавніх культур від Західної Європи до Сибіру. Присутній він і на трипільській кераміці, кераміці доби Київської Русі [3].

Глечики з хрестом, розміщеним на шийці посудини, виготовляли і на Полтавщині, Київщині, Поділлі. Народне гончарство в Опішному функціонувало і розвивалося в безпосередній взаємодії з професійним мистецтвом різних часів. На ньому позначилися сюжети й орнаментика сакрального мистецтва, живопису і графіки, виробів з металу і текстилю. Воно запозичувало форми привізних керамічних виробів з країн Західної Європи і Сходу, тісно взаємодіяло з мистецтвом сусідніх народів. При такій великій кількості зовнішніх впливів місцеві майстри зуміли зберегти самобутню художню мову, створили цілісну яскраво виражену культуру.

До наших часів традиція донесла не лише основні зовнішньо-формальні ознаки виробів гончарства, технологію, декоративну систему творів народного мистецтва, а й відгомін давніх вірувань, світогляд майстрів, які закріпилися в

колективній свідомості як стереотипи. Пізніше вони стали основою для формування символіки, як локальної, так і загальнонаціональної.

Отже, символіка в традиційних ремеслах є важливим інструментом, що допомагає зберегти культурну спадщину та передати її значення, формуючи відчуття приналежності та ідентичності для наступних поколінь.

Список використаних джерел :

1. Сморгж Л. Гончарівна (одержима керамікою). Опішне: Українське народознавство, 2004. 40 с.
2. Сушко А. О. Керамічні іграшки з фондів музею історії міста Києва. *Магістеріум. Археологічні студії*. 2018. Вип. 70. С. 87–94.
3. Шедеври гончарного мистецтва Опішні. URL: <https://spadok.org.ua/narodni-promysly/shedevry-goncharnogo-mystetstva-opishni> (дата звернення 04.08.2024).
4. Щербань А. Історія орнаментациі кераміки Лівобережної України VII тисячоліття до н. е. – XVI століття. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. Львів, 2019. Вип. 21. С. 205–216.
5. Щербань А., Щербань О. Слобожанська народна кераміка XIX століття: проблеми атрибуції (на прикладі мисок із фондів Харківського історичного музею імені Миколи Сумцова). *Народознавчі зошити*. 2016. № 4. С. 856–859.
6. Щербань А. Л. Семантика зображень на давній кераміці Лівобережної України: здобутки та проблеми вивчення. *Культура і сучасність*. 2017. № 2. С. 35–39.
7. Щербань О. Історіографія гончарного шкільництва Опішного. *Київська старовина*. 2018. № 1/2. С. 84–89.
8. Щербань О. Стилєві трансформації в орнаментиці і формах опішнянських глиняних виробів. *Київська старовина*. 2019. № 1. С. 71–79.

Захарчук Віктор

*вчитель трудового навчання та технологій
Наукового ліцею № 3 Полтавської міської ради,*

Каневський Ростислав

*здобувач освіти
Наукового ліцею № 3 Полтавської міської ради
(Полтава)*

ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ МАТЕРІАЛІВ У ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОМУ МИСТЕЦТВІ

Природні матеріали завжди відігравали значну роль у декоративно-прикладному мистецтві, пропонуючи художникам і народним майстрам багатий вибір текстур, кольорів та форм. Від деревини і каменю до соломи та глини – кожен матеріал має свої унікальні властивості, які можуть бути використані для створення неповторних та значущих творів мистецтва [1; 2].

У сучасному мистецтві спостерігається зростання інтересу до екологічно чистих матеріалів і технологій, що забезпечує використання природних ресурсів